

HERMAN PHILIPSE HEEFT ZICH ENKELE MAANDEN GELEDEN LATEN ONTVALLLEN DAT HET ONREDELIJK IS OM IN GOD TE GELOVEN, OMDAT ER SIMPELWEG GEEN BEWIJS IS VOOR HET BESTAAN VAN GOD. HELAAS LEGT HIJ NERGENS UIT WAT HIJ HIER PRECIJS MEE BEDOELT. HOE MOETEN WIJ HET ARGUMENT RECONSTRUEREN EN HOE PLAUSIBEL IS HET?

HET EVIDENTIALISME VAN HERMAN PHILIPSE

OM DE BEWERING VAN PHILIPSE TE BEGRIPEN moeten we eerst terug in de geschiedenis. Vanaf John Locke (1642-1704) is het evidentialisme een van de meest gangbare theorieën in de kennisleer: men mag alleen die overtuigingen hebben waarvoor men voldoende bewijs heeft. En, zo wordt er vaak aan toegevoegd, men mag overtuigingen alleen met die graad van zekerheid hebben die correspondeert met het voorhanden bewijs. De bekende verlichtingsfilosoof Locke was een fervent aanhanger van deze these,¹ maar tevens was hij van mening dat christelijke geloofsovertuigingen aan deze eis voldoen. Heel wat filosofen na hem hebben zijn evidentialisme overgenomen, maar waren daarentegen de mening toegedaan dat religieuze overtuigingen niet aan de strenge evidentialistische eis kunnen voldoen. Bekende voorbeelden hiervan zijn William Kingdon Clifford² en Bertrand Russell³.

HET ANTIRELIGIEUZE EVIDENTIALISME VAN PHILIPSE

Ook vandaag de dag treffen wij verdedigers van een soortgelijk argument aan. Nederland mag zich zelfs 'verheugen' in een groot aantal dergelijke filosofische en niet-filosofische evidentialistische wetenschappers. De bekendste onder hen is wellicht Herman Philipse, hoogleraar filosofie aan de Universiteit Utrecht. Hij schijnt tijdens de Nacht van de Filosofie op 8 april jl. te Amsterdam tijdens een debat met de bekende Engelse theoloog McGrath gezegd te hebben: 'Hij (McGrath; HDP) zegt wel dat het christendom de enig ware religie is en dat die superieur is aan alle andere denkbeelden, maar waarop baseert hij dat toch? Daar zijn toch geen empirische bewijzen voor?' (*Nederlands Dagblad*, 10 april). In zijn bekende boekje *Atheïstisch Manifest* is een dergelijke gedachte soms op de achtergrond aanwezig. Zo merkt hij op dat men morele standpunten alleen kan

rechtvaardigen met een beroep op de wil van God, als men het bestaan van God *bewezen of aannemelijk* gemaakt heeft.⁴

HET ARGUMENT

Het is betreuenswaardig dat, als het gaat om het evidentialistische argument, het in het werk van Herman Philipse blijft bij dergelijke opmerkingen tussen neus en lippen door. Bij mijn weten legt hij nergens uit hoe het argument nu precies in elkaar zit en waarom het argument overtuigend zou zijn. Hoewel het dus enigszins giswerk blijft, lijkt het argument de volgende structuur te hebben: (P1) Men mag slechts die proposities geloven waarvoor men voldoende bewijs heeft; (P2) Er is onvoldoende bewijs voor religieuze proposities; dus (Q) mag men geen religieuze proposities geloven. Dit argument roept verschillende vragen op. Allereerst is daar de vraag wat precies de *aard* van de conclusie is: gaat het hier om een *morele*, een *kennistheoretische*, of wellicht nog een andere soort verplichting? Antireligieuze evidentialisten verschillen hierin onderling van mening. Als ik de situatie goed inschat, dan lijken de meeste van hen, waaronder Philipse, te gelo-

door
Rik Peels

ven dat het hier om een *kennistheoretische* norm gaat (dat is er ook de reden voor dat christelijke geloofsovertuigingen door het merendeel als *irrationeel* en niet zozeer als *immoreel* worden aangeduid). Vervolgens is er de vraag wat er in dit argument onder 'bewijs' verstaan wordt. Sommige formuleringen van het argument suggereren dat het om *wetenschappelijk* bewijs gaat, maar dit lijkt me moeilijk te handhaven. Immers, het overgrote deel van de proposities die wij geloven wordt niet ondersteund door wetenschappelijk bewijs dat wij op de een of andere manier verworven hebben. Neem nu bijvoorbeeld mijn overtuiging dat $2 + 7 = 9$, of mijn overtuiging dat *modus tollens* logisch geldig is, of mijn over-

tuiging dat er zoiets is als een verleden. Voor deze overtuigingen heb ik geen wetenschappelijk bewijs en kan ik wellicht ook geen wetenschappelijk bewijs hebben (ik kan me moeilijk voorstellen hoe het wetenschappelijk bewijs voor deze overtuigingen eruit zou zien). Maar betreft het hier irrationele overtuigingen, overtuigingen waarvan geldt dat als wij ze hebben wij *kennistheoretische* of *intellectuele* of *cognitieve* verplichtingen schenden? Dat lijkt me niet. Het is zelfs moeilijk in te zien hoe wetenschap mogelijk zou zijn als wij er niet dergelijke overtuigingen op na zouden houden.

Voor de antireligieuze evidentialist blijven er in ieder geval twee alternatieve interpretaties van het argument mogelijk. Enerzijds zou hij kunnen beweren dat men slechts die wetenschappelijke overtuigingen mag aanhangen waarvoor men voldoende bewijs heeft en dat er onvoldoende wetenschappelijk bewijs is voor religieuze overtuigingen. Nu lijkt me dit een plausibele vooronderstelling voor een argument, maar het is lastig in te zien hoe de conclusie van het argument ooit zou kunnen zijn dat men er geen religieuze overtuigingen op na mag houden. Immers, er zijn bijzonder weinig gelovigen die menen dat hun religieuze overtuigingen *wetenschappelijke* overtuigingen zijn, dat wil zeggen theorieën die wetenschappelijk geverifieerd of gefalsificeerd kunnen worden.

ONGELIJKWAARDIGE BEHANDELING?

Anderzijds zou de antireligieuze evidentialist kunnen beweren dat men er *geen enkele* opvatting op na mag houden waar men onvoldoende bewijs in bredere niet-wetenschappelijke zin voor heeft. En dit lijkt me de positie te zijn die Philipse verdedigt. De vraag is dan natuurlijk wat men onder dit 'bredere niet-wetenschappelijk bewijs' verstaat en deze vraag wordt door Philipse niet beantwoord. Wat hij er echter ook onder verstaat, hij zal duidelijk moeten maken waarom religieuze overtuigingen in dit opzicht radicaal verschillen van allerlei andere overtuigingen die, volgens hem en anderen, wél rationeel zijn.

Neem nu bijvoorbeeld mijn perceptuele overtuiging dat het op dit moment buiten donker is. Ik houd deze overtuiging erop na, omdat ik een bepaalde visuele perceptie heb, en wel die van een grote, donkere lucht met hier en daar het licht van een lantaarnpaal. Niemand zal durven beweren dat een dergelijke overtuiging (onder normale omstandighe-

den), irrationeel of onredelijk is. Maar waarom zou men dan religieuze overtuigingen die gebaseerd zijn op bijvoorbeeld een mystieke waarneming van God afwijzen? Vanwaar deze boedelscheiding? Of neem mijn overtuiging dat Angola bestaat en dat het daar gemiddeld warmer is dan in Nederland. Zelf ben ik nooit in Angola geweest en ik heb nooit kunnen nagaan of de temperatuur daar in het algemeen hoger is dan in ons land. Toch geloof ik dit en het lijkt me volstrekt rationeel om dit te geloven, gegeven het feit dat ik dit in kranten, artikelen en boeken gelezen heb. Waarom zou het anders zijn met religieuze overtuigingen, die eveneens gebaseerd zijn op getuigenis, zoals het getuigenis van de discipelen, dat van de kerk der eeuwen, of dat van iemands ouders?

Welnu, zal Philipse misschien zeggen, het antwoord is simpel: omdat er in het geval van perceptuele overtuigingen en bepaalde overtuigingen op basis van getuigenis algemene *consensus* is, terwijl vrijwel alle religieuze overtuigingen uitblinken in het feit dat er grote *dissensus* over bestaat. Er is geen sprake van een boedelscheiding: de scheidslijn loopt precies tussen datgene waar redelijke overeenstemming over is en datgene wat omstreden is. Helaas doet deze uitleg echter geen recht aan vele andere van onze overtuigingen. Neem nu de overtuiging van een belezener en breed ontwikkelde hoogleraar politicologie dat de VVD in daadkracht met kop en schouders boven de overige politieke partijen uitsteekt. De meeste Nederlanders zullen het hiermee oneens zijn. Er is in de verste verte geen consensus over deze kwestie. Maakt dat de overtuiging van de hoogleraar onredelijk? Dit lijkt mij stug: zij heeft zich jaren lang in de materie verdiept en kan een hele rij argumenten voor haar standpunt opsommen. Hetzelfde is van toepassing op veel filosofische en maatschappelijke opvattingen.

Welnu, zal Philipse misschien zeggen, het antwoord is simpel: omdat er in het geval van perceptuele overtuigingen en bepaalde overtuigingen op basis van getuigenis algemene *consensus* is, terwijl vrijwel alle religieuze overtuigingen uitblinken in het feit dat er grote *dissensus* over bestaat. Er is geen sprake van een boedelscheiding: de scheidslijn loopt precies tussen datgene waar redelijke overeenstemming over is en datgene wat omstreden is. Helaas doet deze uitleg echter geen recht aan vele andere van onze overtuigingen. Neem nu de overtuiging van een belezener en breed ontwikkelde hoogleraar politicologie dat de VVD in daadkracht met kop en schouders boven de overige politieke partijen uitsteekt. De meeste Nederlanders zullen het hiermee oneens zijn. Er is in de verste verte geen consensus over deze kwestie. Maakt dat de overtuiging van de hoogleraar onredelijk? Dit lijkt mij stug: zij heeft zich jaren lang in de materie verdiept en kan een hele rij argumenten voor haar standpunt opsommen. Hetzelfde is van toepassing op veel filosofische en maatschappelijke opvattingen.

HET ANTI-DEONTOLOGISCHE ARGUMENT

Er is nog een tweede argument: het anti-deontologische argument. Dit is een argument tegen de gedachte dat onze overtuigingen aan deontologische oordelen – oordelen over wat wij in bepaalde situaties vanuit kennistheoretisch oogpunt mogen of moeten geloven – onderhevig zijn. En als onze overtuigingen niet aan deontologische oordelen onderworpen zijn, dan is elke versie van evidentialisme onhoudbaar. De conclusie van het argument is dus de volgende: (Q) onze opvattingen zijn niet

ER ZIJN BIJZONDER WEINIG GELOVIGEN DIE MENEN DAT HUN OVERTUIGINGEN WETENSCHAPPELIJKE OVERTUIGINGEN ZIJN

aan deontologische oordelen onderhevig (en dus moet evidentialisme verworpen worden). Maar wat zijn precies de vooronderstellingen van het argument? Hoe worden wij geacht bij deze conclusie te komen? De eerste vooronderstelling is de volgende: (P1) onze overtuigingen zijn slechts dan aan deontologische oordelen onderworpen als ze onder onze vrijwillige controle zijn. Dit is een toepassing op kennistheoretisch gebied van het Kantiaanse principe dat iemand slechts verantwoordelijk kan zijn voor een bepaalde handeling als die handeling onder vrijwillige controle van de persoon in kwestie is. De tweede vooronderstelling van het argument is de volgende: (P2) wij hebben geen vrijwillige controle over onze overtuigingen. De laatste vooronderstelling is misschien wat contra-intuïtief, daar wij mensen voortdurend verantwoordelijk houden voor wat zij geloven. Maar, zoals wij zullen zien, kan aan het laatste tegemoet gekomen worden. Het anti-deontologische argument is in de kennisleer en godsdienstfilosofie verdedigd door onder anderen Alvin Plantinga en William Alston.⁵ Laten wij de vooronderstellingen van het argument bespreken, te beginnen bij de laatste.

DOXASTISCH VOLUNTARISME

Zijn onze doxastische houdingen – geloof, ongeloof en het weerhouden van een van beiden – ten opzichte van proposities onder onze vrijwillige controle? Laten wij beginnen met proposities die noodzakelijkerwijs waar of onwaar zijn. Zou u er nu voor kunnen kiezen te geloven dat $2 + 2 = 4$ onwaar is, of dat *modus ponens* logisch ongeldig is? Ik denk het niet; hoe zouden wij dit ooit moeten doen? Hoe zit het dan met proposities waarvoor wij krachtig bewijs hebben? Ik denk dat daarvoor hetzelfde geldt. Ik zou er op dit moment niet voor kunnen kiezen te geloven dat er nooit zoiets als de Verlichting geweest is, dat Rusland een aanzienlijk kleiner landoppervlak heeft dan Andorra of dat de quantummechanica bedacht is door Thomas van Aquino. Hoe zit het dan, ten slotte, met proposities waar wij enig, maar niet krachtig of doorslaggevend bewijs voor hebben? Ik denk hierbij bijvoorbeeld aan politieke, sociale en filosofische theorieën. Ik geloof dat cartesiaans dualisme inzake het lichaam-geest debat plausibel is, maar deze theorie is niet zonder problemen en competitieve theorieën hebben op mij ook een zekere aantrekkingskracht. Toch zou ik

niet weten hoe ik er *in de huidige situatie*, dat wil zeggen zonder dat ik kennis verwerf van nieuwe argumenten of bewijs voor een specifieke positie, voor zou kunnen kiezen te geloven dat cartesiaans dualisme niet plausibel is. Op welke knopje zou ik moeten drukken? Natuurlijk zijn er andere dingen die ik zou kunnen doen: ik zou allerlei boeken van materialisten kunnen gaan lezen, elk gesprek met dualisten vermijden, Peter van Inwagen en Dick Swaab elke week op de koffie uitnodigen, et cetera. Dergelijke handelingen zijn onder mijn vrijwillige controle en zouden de kans dat ik van mening verander wellicht verhogen. Toch is dit niet het relevante soort vrijwillige controle. Immers, willen deontologische oordelen van toepassing zijn op onze overtuigingen, dan moeten wij er *in bepaalde totale omstandigheden* voor kunnen kiezen een propositie wel of niet te geloven. De bovenstaande methode zou dat indirect teweeg kunnen brengen, maar niet direct, hetgeen het evidentialisme vereist.

HET KANTIAANSE PRINCIPE

Hoe zit het met de tweede vooronderstelling? Hoe overtuigend is de Kantiaanse regel dat wij slechts verantwoordelijk gehouden kunnen worden voor wat binnen onze vrijwillige controle ligt? Stelt u zich eens voor dat iemand op weg is naar een restaurant, waar hij zijn vrouw zal ontmoeten voor een romantisch diner. Onderweg wordt hij echter door een dronken bestuurder aangereden, zodat hij met een zware hersenschudding in het ziekenhuis belandt.

Houden wij hem dan verantwoordelijk voor het feit dat hij niet op tijd op de afgesproken plaats was? Natuurlijk niet: het lag immers niet in zijn macht om er op tijd te zijn. Dit op dezelfde manier als wij mensen niet verantwoordelijk houden voor het feit dat honderden jaren geleden de tachtigjarige oorlog uitbrak, dat er celdeling in hun lichaam plaatsvindt, enzovoorts. Maar stelt u zich nu eens voor dat in het genoemde voorbeeld de man tamelijk laat weggegaan is,

daardoor gestresst was en dat hij wist dat zijn auto in zo'n slechte conditie verkeerde dat hij moeilijk bestuurbaar was. Dit verandert de situatie. Maar hoe precies? Wat men naar mijn idee van deze situatie moet zeggen is dat de man verantwoordelijk gehouden moet worden voor het feit dat hij niet eerder is weggegaan en dat hij zijn auto de afgelopen weken niet heeft laten repareren. Daarom is de man schul-

OVER DE MENING
DAT DE VVD DE MEEST
DAADKRACHTIGE PARTIJ
IS, BESTAAT GEEN
CONSENSUS. DAT MAAKT
DEZE MENING ECHTER
NOG NIET ONREDELIJK

dig voor het feit dat hij niet op tijd bij zijn vrouw is: als hij in het verleden anders had gehandeld, dan had hij zijn afspraak na kunnen komen. Wij zouden echter de man in het ziekenhuis niet gaan vertellen dat hij op *dat moment, in die omstandigheden* de plicht heeft om op tijd in het restaurant te zijn, want het is evident dat hij dat dan en daar niet kan.

ANDERE KENNISTHEORETISCHE VERPLICHTINGEN

Maar laten wij niet te snel gaan. Immers, leidt het anti-deontologische argument niet tot een volstrekt ongeloofwaardige conclusie? Is het niet zo dat wij het afkeurenswaardig vinden als mensen van mening zijn dat de holocaust nooit heeft plaatsgevonden of als iemand gelooft dat de aarde plat is, omdat dit op diverse plaatsen in de Bijbel wordt gesuggereerd? Dit lijkt mij inderdaad het geval, maar dat komt doordat wij in elk van de bovenstaande gevallen kunnen uitleggen wat er moreel of kennistheoretisch precies mis is, zonder dat wij daarbij hoeven te veronderstellen dat mensen vrijwillige controle over hun overtuigingen hebben. In de bovenstaande gevallen hebben mensen zich te veel in verkeerde kringen begeven of zich onvoldoende in de bestaande literatuur georiënteerd. Ook is het mogelijk dat men in de bovenstaande situaties er een moreel verwerpelijke mening op nahoudt (de inhoud van de overtuiging is moreel verwerpelijk) of dat men cognitief *disfunctioneert*, waarvoor men niet verantwoordelijk is.

Natuurlijk zou iemand als Philipse zijn objectie kunnen aanpassen, zodat die inhoudelijk overeenkomt met bovenstaande voorbeelden: weliswaar zijn deontologische oordelen niet op overtuigingen van toepassing, maar er zijn wel andere kennistheoretische verplichtingen die christenen schenden. Maar welke verplichtingen zijn dat dan precies? Blaise Pascal, Isaïc Newton, Abraham Kuyper en William Craig zijn mensen die hun uiterste best gedaan hebben om elk mogelijk bewijs tegen het christelijk geloof in ogenschouw te nemen, er lange tijd over na te denken en serieus af te wegen. Ik zie niet in hoe men hen er van zou kunnen beschuldigen in dit opzicht bepaalde kennistheoretische verplichtingen geschonden te hebben.

CONCLUSIE

Dit waren maar een paar korte opmerkingen over Philipse's bewijs-argument tegen het christelijk geloof. Heel wat elementen uit de twee tegenargumenten zijn omstrede, zoals de gedachte dat mensen geen vrijwillige controle hebben over hun overtuigingen. Ik koester dan ook niet de illusie dat dit een afdoende weerlegging van het bewijs-argument zou

zijn. Wel hoop ik dat ik duidelijk heb kunnen maken welke bezwaren er aan het bewijs-argument van Philipse kleven en dat een heel wat preciezere formulering ervan noodzakelijk is, wil het op christenen enige indruk kunnen maken.

Rik Peels studeerde filosofie aan de Vrije Universiteit Amsterdam

NOTEN

- ¹ Vgl. John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, ed. Peter H. Niddich (Oxford 1975), 687-688.
- ² Zie met name zijn beruchte essay 'The Ethics of Belief' in *Lectures and Essays*, Vol. II (London 1901).
- ³ Er is bijna geen boek waarin Russell de kans onbenut laat zijn mening hierover te ventileren, maar de bekendste formulering is te vinden in zijn *Why I Am Not a Christian and Other Essays*, ed. Paul Edwards (New York 1975).
- ⁴ Herman Philipse, *Atheïstisch Manifest*, Amsterdam 1995, 31, 32.
- ⁵ Zie met name Alvin Plantinga, 'Reason and Belief in God', in Alvin Plantinga and Nicholas Wolterstorff (eds.), *Faith and Rationality: Reason and Belief in God* (Notre Dame 1983), 34, en William P. Alston, 'The Deontological Conception of Epistemic Justification' in J.E. Tomberlin (ed.), *Philosophical Perspectives 2: Epistemology* (Atascadero 1988), 259.